

**ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПИТАНЬ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З МІЖНАРОДНИМ УСИНОВЛЕННЯМ:
ГААЗЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ТА СПІВПРАЦЮ
ЩОДО МІЖНАРОДНОГО УСИНОВЛЕННЯ ВІД 29 ТРАВНЯ 1993 РОКУ**

Досліджуються та аналізуються положення Гаазької Конвенції про захист дітей та співпрацю щодо міжнародного усиновлення від 29 травня 1993 року, встановлення правової природи відносин, на які поширюють свою дію зазначені положення Конвенції.

Ключові слова: захист дітей, співпрацю щодо міжнародного усиновлення, Центральні органи, співробітництво держав, принцип «найкращих інтересів» дитини.

Исследуются и анализируются положения Гаагской Конвенции о защите детей и сотрудничестве в международном усыновлении от 29 мая 1993 года, установление правовой природы отношений, на которые распространяют свое действие указанные положения Конвенции.

Ключевые слова: защита детей, сотрудничество в международном усыновлении, Центральные органы, сотрудничество государств, принцип «наилучших интересов» детей.

In this article the auther researches and analyses the regulations of the Hague Convention of 29 May 1993 on Protection of Children and Co-Operation in Respect of Intercountry Adoption, identification legal nature of the relations, which are covered by the indicated regulations of the Hague Convention.

Key words: Protection of Children, Co-Operation in Respect of Intercountry Adoption, Central Authorities, Co-Operation in Respect of Intercountry Adoption, the best interests of the child.

© КОМАРУК Інна Арсеніївна – здобувачка Київського національного університету імені Тараса Шевченка

На сучасному етапі правознавці визначають усиновлення як один із соціальних інститутів, що забезпечують можливість дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування, мати такі самі життєві умови та умови виховання, як і діти, що виховуються у рідній сім'ї¹. Усиновлення – це один із найдавніших інститутів сімейного права, який має багатовікову історію та визначає належність до родини не на основі походження, а за усвідомленим волевиявленням².

Проте, міжнародне усиновлення є відносно новим явищем. Воно повільно поширювалося після II Світової війни до 1970-х років, коли його кількісні показники різко зросли. Занепокоєння викликало те, що не виключені випадки, коли дітей усиновлювали особи, метою яких було не забезпечення прав дитини у родинному середовищі, а власні корисливі інтереси. Внаслідок таких дій руйнуються долі усиновлених дітей, їм завдається фізична і психічна шкода. Уже в 1980-х роках було визнано, що це явище створює серйозні та складні проблеми міжособистісного та правового характеру, а відсутність внутрішньодержавних та міжнародних правових інструментів його регулювання вказувала на необхідність застосування багатостороннього підходу до вирішення цих проблем³.

Саме у цьому контексті було розроблено Конвенцію про захист дітей та співпрацю щодо міжнародного усиновлення від 29 травня 1993 року з метою встановити заходи безпеки, які б забезпечували проведення міжнародного усиновлення в інтересах дитини та із врахуванням фундаментальних прав дитини, розвинути та удосконалити нормативні положення Європейської Конвенції про усиновлення дітей від 24 квітня 1967 року, укладеної в рамках Ради Європи. Актуальність статті полягає в тому, що цей міжнародний акт є центральним у регулюванні питань, пов'язаних з міжнародним усиновленням, у більш ніж 80 країнах, отже, може бути використаний Україною для вдосконалення її законодавства щодо міжнародного усиновлення. Новизна статті полягає у тому, що попри наявні публікації недостатньо аналізуються положення Конвенції про захист дітей та співпрацю щодо міжнародного усиновлення від 29 травня 1993 року, поза увагою залишається низка положень правового регулювання міждержавним усиновленням.

Метою цієї статті є аналіз положень Конвенції про захист дітей та співпрацю щодо міжнародного усиновлення від 29 травня 1993 року, встановлення правової природи відносин, на які поширює свою дію, а також визначення перспектив її ратифікації Україною.

Слід зазначити, що під час написання даної статті використовувались праці ряду зарубіжних та вітчизняних науковців.

29 травня 1993 року на 17-й Дипломатичній сесії Гаазької конференції з міжнародного приватного права у м. Гаага було схвалено та прийнято Конвенцію про захист дітей та співпрацю щодо міжнародного усиновлення. Ціллю Конвенції є: а) створення гарантій для того, щоб міждержавне усиновлення здійснювалося в найкращих інтересах дитини та при додержанні усіх її основних прав, визнаних міжнародним правом; б) створення системи співробітництва між Договірними Державами для забезпечення дотримання таких гарантій, і, таким чином, запобігти викраденню, продажу дітей або торгівлі ними; в) забезпечення визнання в Договірних Державах усиновлень, що були здійснені згідно з Конвенцією.

Конвенція визнає, що виховання у сім'ї має першочергове значення, є важливим для щастя та здорового розвитку дитини. Вона визнає також, що міжнародне усиновлення може запропонувати переваги постійної сім'ї для дитини, коли не-

має можливості знайти підходящу сім'ю у державі, з якої вона походить. Встановлюючи прозорі процедури та забороняючи отримання неналежної фінансової вигоди, Конвенція надає більший ступінь захисту, передбачуваності та прозорості для всіх сторін усиновлення, включаючи потенційних усиновителів. Конвенція також встановлює систему співпраці між органами держави походження дитини та приймаючих держав. Зазначена система розроблена з метою забезпечення того, щоб міжнародне усиновлення відбувалось на умовах, які б допомогли гарантувати проведення усиновлення найкращим чином та викоринення зловживань.

Гаазька Конвенція 1993 року вводить в дію статтю 21 Конвенції ООН про права дитини⁴, додаючи до широко сформульованих принципів та норм, викладених у Конвенції про права дитини, конкретні заходи безпеки та процедури. Конвенція 1993 року встановлює мінімальні стандарти, але її метою не являється введення єдиного закону про усиновлення. Визнаючи права та інтереси дитини як першочергові, вона також поважає, захищає права сімей, з яких походять діти, та сімей-усиновителів.

Із Конвенції зрозуміло, що Приймаючі держави та Держави походження повинні спільно нести тягар регулювання міжнародних усиновлень та спільно користуватися їх перевагами. Конвенція чітко встановлює, які функції у процесі усиновлення мають виконуватись кожною Державою.

Щодо основних рис Конвенції, то нею передбачено, що *інтереси дитини є першочерговими*. Конвенція містить певні правила для забезпечення того, що усиновлення відбувається у «найкращих інтересах» дитини та із врахуванням її фундаментальних прав. Наприклад, Держави зобов'язані: перш за все, розглядати варіанти внутрішньодержавного усиновлення (впроваджувати принципи субсидіарності); забезпечувати перевірку того, чи дитина може бути усиновлена; захищати інформацію про дитину та її батьків; ретельно оцінювати потенційних усиновителів; обирати для дитини підходящу сім'ю; встановлювати додаткові заходи безпеки, якщо це необхідно. Цей фундаментальний принцип «найкращих інтересів» дитини має визначати шлях розвитку інтегрованої національної системи піклування про дітей та їх захисту, частиною якої є етичний та сконцентрований на дитині підхід до міжнародного усиновлення.

Термін «субсидіарність» у тексті Конвенції означає, що Договірні Сторони визнають, що дитина має виховуватись сім'єю, у якій вона народилась, та, якщо це можливо, розширеною сім'єю. (у складі бабусь, дідусів та інших родичів). Якщо це неможливо з тих чи інших причин, необхідно розглянути інші форми постійного піклування про дитину у країні її походження. Розглядати варіант міжнародного усиновлення треба лише після належного розгляду внутрішньодержавних варіантів вирішення проблеми, і лише якщо це відповідає «найкращим інтересам» дитини. За загальним правилом, інституціональна опіка має розглядатися як останній варіант для дитини, що потребує сім'ї.

Щодо стосується заходів безпеки від силового викрадення та продажу дітей, то держави повинні встановити заходи безпеки з метою попередження силового викрадення та торгівлі дітьми наступними методами: захист сімей, з яких походить дитина, від експлуатації та неналежного тиску; забезпечення того, щоб всиновлювати можна було лише тих дітей, які насправді потребують усиновлення; попередження отримання неналежної фінансової вигоди та корупції; контроль за діяльністю організацій та фізичних осіб, що займаються усиновленням, шляхом їх акредитації відповідно до стандартів Конвенції.

Конвенція передбачає систему, в якій Договірні Держави працювали б разом для забезпечення захисту дітей. Співпраця між Договірними Державами є важливою для забезпечення ефективності будь-яких заходів безпеки, що вводяться в дію (стаття 1 b). На практиці цей принцип реалізовується, по-перше, через міжнародну співпрацю між Центральними органами та між іншими органами державної влади та акредитованими органами, які виконують функції Центральних органів (стаття 7); по-друге, через міждержавне співробітництво між органами та організаціями щодо виконання процедур, передбачених Конвенцією (стаття 7(1)); та, по-третє, через співробітництво з метою попередження зловживань та ухилення від виконання Конвенції (стаття 33).

Потрібно зазначити, що Конвенція 1993 року зробила основний прорив, запровадивши системи автоматичного визнання усиновлень, здійснених у відповідності до Конвенції. Будь-яке усиновлення, якщо підтверджено, що воно було здійснене у відповідності до процедур Конвенції, визнається «в силу дії закону» у всіх інших Договірних Державах (стаття 23). Таким чином, Конвенція надає негайну визначеність статусу дитини та усуває необхідність проведення процедури визнання або повторного усиновлення у приймачій країні.

Конвенція вимагає, щоб функції, визначені у ній, виконувались лише компетентними органами. Компетентними органами можуть бути Центральні органи, державні органи, включаючи судові, адміністративні та акредитовані органи. Конвенція встановлює, що у всіх Договірних Державах має бути система Центральних органів, та накладає на них певні загальні зобов'язання: співпраця одне з одним через обмін загальною інформацією щодо міжнародних усиновлень; усунення будь-яких перепон для застосування Конвенції (стаття 7(2) b); *зобов'язання викоринювати будь-яку практику, що суперечить Конвенції (стаття 8). Центральні органи також мають спеціальні обов'язки щодо індивідуальних усиновлень, викладені у Розділі IV Гаазької Конвенції 1993 року.*

Акредитовані органи можуть виконувати деякі функції Центральних органів. Процес акредитації таких органів є одним із конвенційних заходів безпеки для забезпечення захисту дітей під час усиновлення. Будь-який приватний орган або організація, що займається усиновленням, має звітувати перед наглядовим або акредитуючим органом (статті 6-13). Вони мають відігравати ефективну роль у реалізації принципів Конвенції та попередженні незаконних та неналежних дій в процесі усиновлення. Конвенція встановлює мінімальні стандарти діяльності акредитованих органів у статті 10, 11 та 32. Договірні Держави можуть ввести додаткові стандарти щодо цих органів.

Імплементация та дія Гаазької Конвенції про захист дітей та співпрацю щодо міжнародного усиновлення від 29 травня 1993 року: Керівництво до ефективного впровадження є першим керівництвом до імплементации цієї Конвенції. Нове Керівництво визначає важливі питання, що стосуються планування, встановлення, дії правових та адміністративних заходів з імплементации Конвенції. Воно допоможе представникам влади, що займаються короткостроковим та довгостроковим плануванням імплементувати Конвенцію у їх країні. Керівництво стане у нагоді суддям, правникам, адміністраторам, соціальним працівникам, акредитованим органам та професіоналам, які потребують роз'яснень щодо певних практичних та юридичних аспектів імплементации Конвенції.

Для того, щоб Гаазька Конвенція 1993 року діяла успішно, кожна Договірна Держава мусить ретельно спланувати первинні кроки по її ефективній імплемен-

тації. Конвенція накладає жорстку відповідальність на Держави, тому імплементація та технічна допомога може бути надзвичайно важливою у деяких країнах, що мають мало ресурсів, які вони можуть витратити на ці цілі. **Програму технічної допомоги у здійсненні міжнародного усиновлення** (ICATAP) було створено для того, щоб надавати безпосередню допомогу урядам певних Держав, які планують ратифікацію або приєднання до Конвенції, або ратифікували чи приєдналися до неї, але мають труднощі у імплементації Конвенції. ICATAP керується безпосередньо Постійним Бюро за допомогою персоналу та ресурсів, призначених для цього проекту, а також із залученням міжнародних консультантів та експертів. Гаазький підхід повністю враховує необхідність інтеграції процесу міжнародного усиновлення у більш широку систему піклування про дітей та їх захисту.

Україна ще не прийняла та не ратифікувала Гаазьку Конвенцію про захист дітей та співпрацю щодо міжнародного усиновлення від 29 травня 1993 року⁵. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) закликає Україну ратифікувати Гаазьку Конвенцію про міжнародне усиновлення, що дозволить захистити інтереси кожної дитини і сприятиме подальшому реформуванню системи опіки над дітьми. «Нестача нагляду за процесами міжнародного усиновлення та законодавчого регулювання може призводити до ігнорування прав та інтересів дитини і вирішення справи про усиновлення, керуючись матеріальною вигодою. Багато країн в світі вже визнали таку проблему і ратифікували Гаазьку Конвенцію про захист дітей та співпрацю щодо міжнародного усиновлення від 29 травня 1993 року, що дозволяє їм запобігти порушенням прав дітей» – зауважила представник ЮНІСЕФ в Україні⁶.

Справді, ратифікація Україною цієї Конвенції матиме важливе значення для забезпечення належного захисту інтересів усиновлених українських дітей іноземцями. Однією з перешкод приєднання до Конвенції є її 32 стаття, яка дозволяє існування приватних посередницьких агенцій у сфері усиновлення, що не узгоджується з українським законодавством, яке забороняє комерційну і посередницьку діяльність у цьому процесі. Конвенція могла б бути ратифікованою з відповідними застереженнями, адже вона надала б Україні більше переваг саме в реалізації міжнародних норм усиновлення⁷.

Потрібно зазначити, що на пленарному засіданні Верховної Ради 1 квітня 2009 року міністр у справах сім'ї, молоді та спорту Юрій Павленко повідомив, що в Україні існують посередники, хоча вони і заборонені законом, які займаються міждержавним усиновленням. Вони діють нелегально і створюють багато проблем. Гаазька Конвенція про захист дітей та співпрацю щодо міжнародного усиновлення від 29 травня 1993 року знімає всі ці речі і дає можливість створити прозорі процедури у міждержавному усиновленні. Водночас, Ю.Павленко висловив переконання, що в разі не ратифікації даної конвенції Верховна Рада не повинна боятися і приймати радикальні рішення щодо накладання, наприклад, мораторію на міждержавне усиновлення. Голова підкомітету Комітету з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму Катерина Лук'янова повідомила, що Комітет з питань охорони здоров'я не підтримує приєднання України до цієї конвенції. Комітет з питань бюджету прийняв рішення, що законопроект про приєднання України до конвенції має вплив на видаткову частину бюджету, збільшуючи її, хоча автори законопроекту зробили висновок, що додаткових бюджетних витрат законопроекти не потребують. А профільний Комітет пропонує

направити законопроект суб'єкту законодавчої ініціативи на доопрацювання. Під час обговорення народні депутати висловили низку суттєвих застережень до законопроекту. Переважно вони висловлювались проти його ратифікації. Промовці звертали увагу на деякі певні специфічні положення запропонованої Конвенції, згідно якої пропонується замість державних органів, які сьогодні покликані займатися питаннями усиновлення, створити, фактично, комерційні посередницькі структури на території України і віддати розгляд питань усиновлення цим комерційним структурам. Із проханням не підтримувати ратифікацію цієї Конвенції звернулася до народних депутатів Уповноважений Верховної Ради з прав людини Ніна Карпачова. «Конвенція не містить жодних застережень, щоби ми могли з вами зробити. А тому вона відкриває «шлюзи» для відкритої легальної посередницької діяльності, а таким чином легалізується поки що забульований продаж дітей України», – наголосила вона. Верховна Рада відхилила проект закону про приєднання України до Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення. Наступний законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з приєднанням України до Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення не розглядався через відхилення попереднього проекту⁸.

Проте, приєднання України до цієї Конвенції дозволить брати участь у багатосторонньому механізмі міжнародного співробітництва у галузі усиновлення дітей та уніфікувати процедуру усиновлення в Україні з процедурою державучасниць, отримувати достовірні відомості про кандидатів в усиновителі, здійснювати належний догляд за дотриманням прав дітей, усиновлених іноземцями. Адже усиновлення здійснюється у «найкращих інтересах» дитини, а не нести загрозу їхньому життю та здоров'ю⁹.

1. *Красницкая Г.С.* Вы решили усыновить ребенка. – М., 2001. – С. 10.
2. *Бабурин С.Н., Забейворота А.И., Глисков А.Г., Бородич К.Ю.* Справочник по усыновлению (удочерению) и опеке в РФ: порядок, условия, правовые последствия. – М., 2004. – С. 23.
3. *Parra-Aranguren G.* Explanatory Report on the 1993 Hague Intercountry Adoption Convention, Paragraph 6. – Режим доступу: <http://hcch.e-vision.nl/upload/exp133e.pdf>
4. United Nations Convention on the Rights of the Child, G.A. Res. 44/25, UN GAOR, 61st Plenary Meeting, Annex. – Режим доступу: <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>
5. *Деркаченко Ю.В.* Національне законодавство Англії у сфері усиновлення // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3–4 (19-20). – 228 с.
6. *ЮНІСЕФ* закликає Україну ратифікувати Гаазьку Конвенцію [16.09.2009 12:42]. – Режим доступу: <http://human-rights.unian.net/ukr/detail/192193>
7. *Калакура В.Я.* Міждержавне усиновлення як об'єкт колізійного регулювання // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Вип. 7. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 139 с.
8. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article?news_left?art_id=149679&cat_id=33449
9. *Ковальчук В.* Правова природа інституту усиновлення / Держава та право. Збірник наукових праць. Юридичні та політичні науки. Вип. 38. – К.: Інститут держави та право імені В. М. Корещького НАН України, 2007. – С. 433.